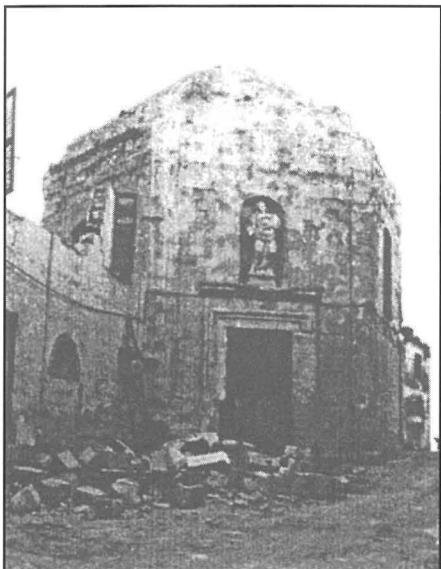

Il-Kultura tas-Salvatur gewwa Malta

Salvu Sammut

Se nkompli l-mixja li bdejt erba' snin ilu madwar Malta u Ghawdex. Fl-istess żmien, fl-istess ktejjeb, u bl-istess intenzzjoni li nkunu nafu aktar fejn teżisti l-kultura tas-Salvatur gewwa paxjiżna. Nafu dik tar-rahal tagħna, skoprejnieha ukoll fizi-Żejtun, Għasri go Ghawdex u fil-belt antika tagħna tal-Mdina. Dan għamilnieh fl-ahhar erba' edizzjonijiet fil-programm tal-festa li d-dirigenti tal-Każin Sant' Andrija johorġu. Għamilniukoll biex inkabbru l-informazzjoni, il-kultura u l-imhabba lejn Gesù Salvatur, jinsab fejn jinsab. Din il-mixja se nkompliha llum fejn se teħodna fil-parti t'isfel ta' paxjiżna. Se mmorru f'wieħed mill-isbah postijiet li jmissu mal-bahar fil-port maestuż tagħna, f'wahda mid-dahliet faċċata tal-Belt Valletta. Dan is-subborg ċejkken, magħruf mas-sajjieda u mal-barklori, fis-sajf ikun mimli b'opri tal-bahar imferrxa mal-bajja ramlija. Qed nirreferi ghall-Kalkara. Dan il-post kien iservi ta' villegġjtatura jew għal xi mixja qalb l-ghelieqi li kienu jeżistu b'abbundanza. L-iżvilupp lahaq hawn ukoll, u fejn qabel kienet teżisti xi għorfa 'l hawn u 'l hinn, illum insibu hafna bini kullimkien.

Wara ġibit mill-ajru fit-tieni gwerra. Fis-sena 1942,
gratilha hafna ħsara imma baqqiет wieqfa biex
aktar tard kienet isservi bhala knisja tal-lokal.

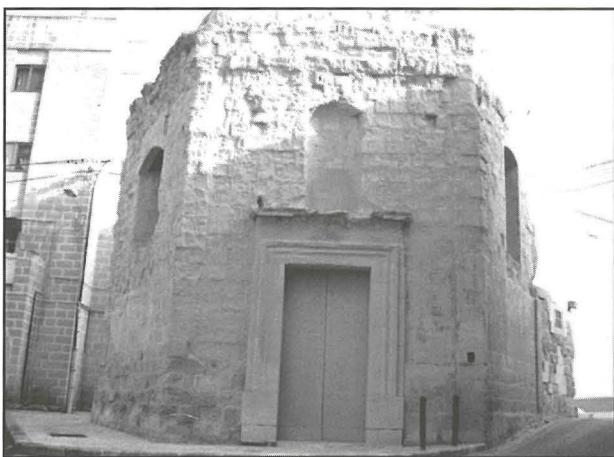
Fis-sena 1898, il-Kalkara nħallet mill-matriċi tagħha, il-Birgu, u saret parroċċa ghaliha, bid-drittijiet u tgawdija li kellhom paroċċi oħra. Kien lura fis-sena 1790 li bdew

**Fit-triq li tagħti ghall-kappella tas-Salvatur, kif
għadha tidher fil-preżent.**

jinbdew xi kmamar jew djar f'dan il-lokal, u nistgħu nghidu li hekk taf il-bidu tagħha l-Kalkara. Huwa post qadim hafna, imkennen mis-swar tal-Birgu u xi ffit jew wisq moħbi mill-elementi ġeografiċi. In-nies bdiet tibni ġo fih ġħaliex kien immiss mat-tieni l-eqdem belt ta' pajjiżna. Ma nistgħux ma nsemmux r-ramla ta' Wied Ghammieq, li kienet imdawra kollha siġar, u li tagħmel il-post ġawhra naturali. Ma hemmx dubju li l-isem Kalkara ġej mill-kalkara tal-ġġir li kienet isservi għat-tlett ibliet u l-inħawi tal-madwar. Il-motto tal-post hu : 'A *CALCE NOMEN*' (mill-ġġir ġej ismi).

F'ċeremonja li saret il-Hadd, 13 ta' Ottubru 1946, L-Arċisqof Mikiel Gonzi, li tista' tghid qatta' tfulitu f'dan il-post, poġġa l-ewwel ġebla tal-knisja parrokkjali ġidida li hija ddedikata lil San Ġużepp. Din il-knisja twaqqfet minnflok knisja ohra li ġġarrfet b'hidma tal-ghadu fi żmien it-Tieni Gwerra Dinjija. Minhabba l-qaghda strategika li kienet tinsab fiha l-Kalkara ma kinitx sorpriża li daqet il-konsegwenzi koroh li ġarrbu wkoll it-tlett ibliet.

Faċċata tal-kappella wara li ġiet restawrata.

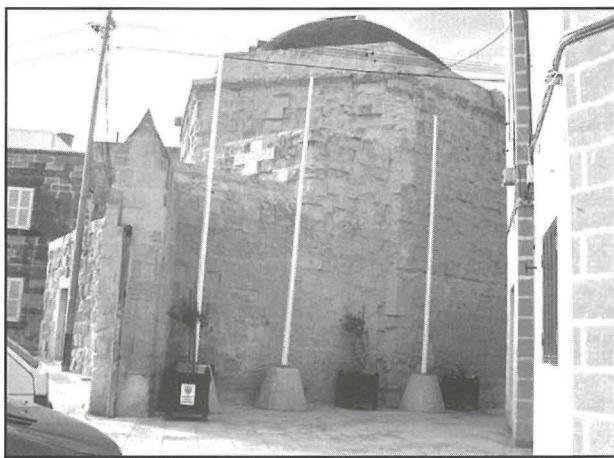
Jingħad li lura għass-sena 1090 meta l-Kalkara kienet tagħmel mal-Birgu, nies tal-lokal bdew isibuha bi tqila biex jaqdu d-dmirijiet tagħhom ta' Nsara. Ta' min isemmi wkoll li l-popolazzjoni bdiet tikber. Kien hemm knisja li kienet ddedikata lis-Salvatur, imma kienet

żgħira wisq. Hawn jidhol is-suġġett tal-kitba tagħna.

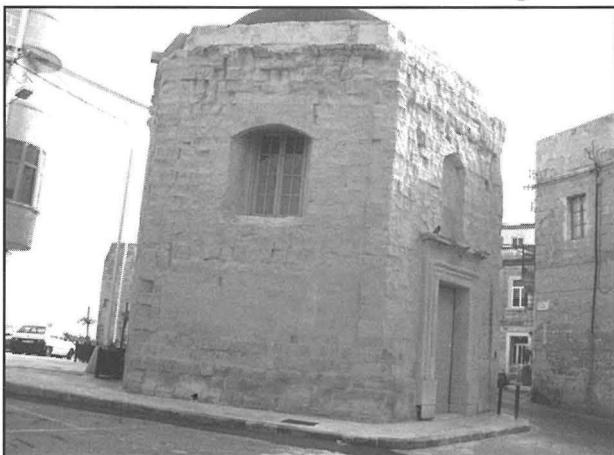
Kienet teżisti knisja żgħira, jew kappella, iddedikata lis-Salvatur qabel l-Assedju l-Kbir tal-1565. Kienet ġarbet hsarat kbar fl-istess Assedju. Tant kienet kbira l-ħsara li kellhom iwaqqawha.

Wara l-Assedju

l-Kbir, b'ordni tal-Gran Mastru La Valette reġgħet giet mibnija. Ma damitx iktar minn mitt sena, ghaliex kellhom jerġġu jhottuha. Meta reġgħet giet biex tinbena thalliet f'idejn l-arkitett famuż Lorenzo Gafà. Imiss magħha kien hemm il-palazz tal-pirjol tal-Ordni. Fis-sena 1805 dan il-palazz serva bhala sptar tan-Navy Ingħilja. Sar magħruf bhala l-isptar ta' Bighi. Dan il-pirjol kien in-neputi tal-Papa Alessandru VII, u kien miet bil-pesta fl-24 ta' Ġunju, 1676. Kienet saret irħama kommemorattiva minn ħu, il-Kardinal Antonio Bighi. Din il-kappella jew knisja għiet mibnija forma ta' skorfina. Fil-faċċata tagħha nsibu niċċa bl-istatwa tal-Madonna tas-Silġ. Fuq ġewwa kien hemm kwadru ta' Santa Filomena ta' Madiona. Meta l-Kalkara saret parroċċa kienet iddedikata lis-Salvatur. Qabel it-tieni gwerra dinjiġa din il-kappella kienet miżmuma fi stat perfett. Dan għamluh in-nies tal-inħawi. Meta s-Servizzi Ingħilji kienu jokkupaw dawn in-naħat, dawn ukoll żammewha fi stat tajjeb, fejn anki ksew il-bankijiet bid-

Il-Kappella kif tidher illum. Dan ir-ritratt meħud minn wara.

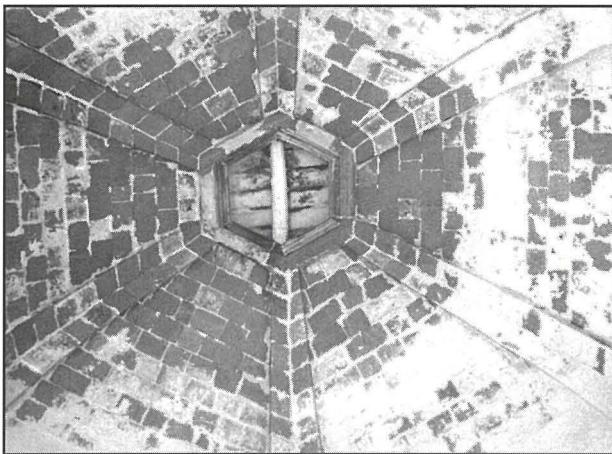

Il-ġenb tal-Kappella fuq in-naħha tax-xellug.

damask. Ghamlet żmien tintuża bhala mahżen, dan biex ipoġġu affarijiet li kellhom x'jaqsmu mal-festa, fosthom l-armar tat-toroq.

Kitba oħra li rnexxieli nsib tghid li-bejn id-dahliet tal-Kalkara u Rinella tidher knisja ddedikata lis-Salvatur. Qabel din kien hemm oħra li ġarrbet hafna ħsara bil-balal tat-Torok. Dan kien ghall-habta tas-sena 1565, fl-Assedju l-Kbir. Wara l-Assedju, il-Gran Mastru ordna li kellha tiġi msewwija. Din il-knisja kien bnieha minn butu l-Kavallier Bighi meta bena l-villa tiegħu f'dan il-post. Bnieha fuq disinn ta' Lorenzo Gafà, berika l-Vigarju Ġenerali l-Kanonku Fumicelli fit-2 ta' Mejju 1651. Il-Kavallier Bighi ma tantx gawdiha ghaliex kien marad u miet bil-pesta fl-ċċet-ċi ta' 63 sena. Kien indifenggo l-istess knisja, fejn anke tpoġġa bust fuq gewwa biex jikkommemora lil dan il-benefattur kbir. Go din il-knisja nsibu artal wiehed; insibu wkoll kwadru żgħir ta' Santa Filomena li huwa xogħol ta' Masu Madiona. Kwadru ieħor juri l-kruċifissjoni.

L-Ammiraljat tan-Navy Ingliża talab kemm-il darba biex jieħu din il-kappella, biex isservi l-isptar tal-morda Nsara. Kien ukoll lest li jibni oħra f'lokha, fejn jixtieq il-poplu u bid-daqs li jixtieq, imma l-prokuratur tagħha, certu Kanonku Dun Ĝ. Debono, żamm sod u ma sar xejn milli xtaqu s-Servizzi Ingliżi. Meta kienet waqqhet il-knisja parrokkjali bil-habit mill-ajru f'wieħed mill-attakki li kien jagħmlu fi żmien it-Tieni Gwerra Dinjija, din il-kappella kienet taqdi l-bżonnijiet reliġjużi tal-post. Aktar tard peress li din kienet kappella żgħira, kien sabu żewġ imħażżeen fejn bdew iservu ghall-funzjonijiet reliġjużi. Anki s-Santissimu Sagrament kien ingarr għal dawn l-imħażżeen.

Il-koppla minn ġewwa

Heritage Malta
għamlet xogħol siewi f'din il-kappella li dam sejjjer xi erba' snin. Anki l-haddiema tal-Gvern għadhom sejrin b'xi xogħol f'din il-kappella. Kien sar bosta xogħol ta' manutenzjoni u restawr, tikhil tal-fili u fil-ġebla, tneħha hafna kisi bis-siment,

u sar hafna xogħol fil-paviment, u fuq barra tal-knisja. Dawn l-istess haddiema kien taw servizz siewi biex ġabu din il-knisja fl-istat li qieghda issa. Dan ix-xogħol kien tmexxa mill-im għalle m-Raymond Tabone.

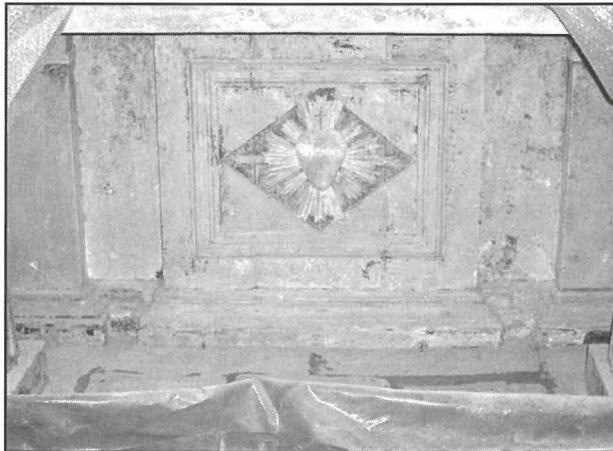
Kitba ohra tghid li, fuq art wiesgħa 440 jarda u twila 600

jarda, tinsab din il-knisja ddedikata lis-Salvatur. Kienet l-unika biċċa bini li kienet teżisti f'dawn l-inħawi, imdawra b'sigar u bi ħdura tan-natura li ma tixba' thares lejha qatt. Fl-Assedju tas-sena 1565, il-Ġeneral Mustafà waqt ġlied kbir ħataf din l-art li kienet f'pożizzjoni qawwija u tella' batterija armata bi 15-il kanun għal kontra Sant' Anglu u Sant' Iermu. Il-Ġeneral għamel dan wara li kien ha xi tagħrif mingħand kavallier li kien priġunier. It-tagħrif kien falz, ghaliex it-Torok qalghu taptipa sew u fallew bil-kbir. Din kienet magħrufa bhala l-fortizza tas-Salvatur.

Lorenzo Gafà sera mill-ġdid din il-knisja fl-1680 fuq talba ta' Fra Mario Bighi li waqqaf ukoll monument tal-ġebel fl-istess kappella b'tifikira ta' zижuh Fra Giovanni Bighi.

Il-pittur Mattei Preti hadem il-kwadru tat-trasfigurazzjoni ta' Sidna Ġesu Kristu. Din il-pittura kienet ittieħdet mill-Franċiżi waqt l-invażżjoni ta' ġzirita fl-1798. Il-festa titulari kienet issir fis-6 ta' Awwissu bil-kant tal-ewwel għasar u bil-Quddiesa kantata. Kien ukoll jitqassam il-hobż magħruf bhala "Għażziela". Madankollu wara rikors li għamel il-benefikat u wara sentenza mahruġa mill-qorti superjuri tal-Kurja b'digriet tal-21 ta' Lulju minflok tqassim tal-hobż kellu jibda jsir it-tieni għasar.

Fil-pesta li laqtet lill-ġżira fl-1813, fil-Kalkara kien hemm aktar minn 800 vittma. Minhabba l-liġi tal-kwarantina kien diffiċċi li jitwassal is-Sagament mill-knisja tal-Birgu ghall-kappella. Dun ġwann Busutil u Dun Lawrenz

L-arta ta' din il-kappella għadu qiegħed jiġi restawrat

Lanzon kienu deciizi li jibagħtu lil Fra Vincenz Mayor, patri Karmelitan, biex jamministra s-sagamenti, b'obbligu li jinżamm lampier jixxgħel. Maż-żmien din il-knisja saret beneficijali peress li sarulha hafna għotjiet. Dun Frangisk Ciantar halla biċċa art fuq din l-għolja fis-27 ta' April 1626.

Il-bust u l-qabar fejn indien l-vigarju Bighi li bena mill-ġdid din il-kappella, fuq disinn ta' Lorenzo Gafà. Ĝiet imbiera fit-2 ta' Mejju 1651. Id-disinn kien forma ta' skorfinu.

Meta l-popolazzjoni żdiedet fil-Kalkara, L-Isqof Carmelo Scicluna ta' permess li tinbena knisja ġidida, fuq art li Fortunato Gulia kien offra. Il-Primiċerju ta' Bormla, Dun Ġużepp Azzopardi, kien retturi ta' din il-knisja l-ġidida. Minnufih twaqqaf kumitat reponsabbi għal dan il-progett. Il-kumitat kien iffurmat minn Carmelo Bugeja, Fortunato Gulia, G. Battista Farrugia, Orazio Agius u Paolo Debono. Il-perit Attard għamel pjanta ta' din il-knisja il-ġidida u l-Isqof Scicluna poġġa l-ewwel ġebla fit-22 ta' Ĝunju, 1890.

La għandha x'taqsam mas-Salvatur nixtieq nghaddi din l-informazzjoni li sibt waqt li kont qed nagħmel ir-riċerka tiegħi. Fi żmien kolonjali, fuq suġġeriment tal-Kurunell Bamford (li kien Kummissarju tal-Pulizija) milquġħ minn Lord Plumer (li kien il-Gvernatur ta' Malta) waqqaf riformatorju (mhux ħabs) f'din il-fortizza. Kienet taht id-direzzjoni tas-Surmast Renzo Flores li kien sar l-ewwel kap ta' dan ir-riformatorju. Huwa xieraq li waqt li għaddejjin b'din il-kitba nsellmu lil Lord Plumer li kien Gvernatur ta' Malta, imma mhux hekk biss. Lill-Maltin għamlilhom hafna ġid. Kien jifhem il-problemi tagħhom u kien jidhol b'rūhu u ġismu biex ma jarax il-Maltin ibatu.

42

Meta spicċa l-uffiċċju tieghu u kien se jitlaq minn Malta, il-Maltin għamlulu dimostrazzjoni l-Belt fejn ksew kull rokna min fejn kien se jgħaddi. Lord Plumer ghaddha minn qalb il-folla bil-maktur f'idejh għaliex ma setax iżomm bil-biki u l-emozzjoni. Din l-iskola, biex nghid hekk, hadet isimha mill-fortizza u sar jisimha ir-Riformatorju tas-Salvatur.

Biex dan ir-riformatorju beda jopera kif xieraq saru hafna modifikazzjonijiet, bħal ħwienet tax-xogħol, għal snajja' partikolari, infermerija u klassijiet

tat-tagħlim. Dan il-post bil-modifikazzjonijiet ġodda ġie inawġurat fil-11 ta' Lulju 1921. Qabel ma sar dan il-post u saret din il-qabża fl-edukazzjonji tat-tfal diffiċċli, meta tifel kien jagħmel reat jew att gravi kien jintbagħħat il-habs ta' Kordin u jsib ruhu ma' priġunieri u habsin ta' kondotta hażina, u flok jirriforma ruhu kien jithassar aktar. L-ewwel darba li beda jintuża dan ir-riformatorju kellu 9 residenti li qabel kienu miżmumim Kordin. Aktar 'il quddiem ghaddiet ligi biex żgħażagh li jiksru l-ligi jintbagħtu s-Salvatur, anki jekk ikunu qed jghixu hajja ta' delinkwenti. F'dan il-post twaqqfet kappella li semmewha għas-Salvatur. Fis-sena 1921 wara modifikazzjoni f'din l-istess kappella, pogġew l-inkwatu li kien hemm fl-ewwel kappella.

L-ahħar darba li f'Malta kien hawn il-pesta, fl-1813, din il-villa bil-palazz li kien imiss magħha servew ta' sptar. Il-post kien taht id-direzzjoni tat-tabib Malti, Fra Luigi Pisani. Imma fl-ahħar gwerra dawn l-inħawi ġew ibbumbardjati, iżda l-knisja tas-Salavturi baqgħet shiħa biex tfakkarr il-benefatturi tagħha.

Haġa oħra fuq il-fortizza.... Kien fl-ahħar ta' Mejju tas-sena 1940, grupp ta' Maltin li kienu ġew internati ġewwa l-Uganda, qabel hal-leyen paxxha kienu miżmuma ġewwa l-fortizza tas-Salvatur fejn damu għal xi xħur.

Meta kont żgħir ġieli qaluli li jekk ma nobdiex nispicċa s-Salvatur. M'għandkomx idea kemm kont nifraħ mingħajr ma kont naf xi tfisser jaqluk is-Salvatur!

Erġajna għamilna mixja oħra flimkien biex inkunu nafu fejn hemm u kif teżisti l-kultura tas-Salvatur ġewwa l-gżejjer tagħna. Nixtieq nirringrażza lis-Sindku u l-Kunsillieri tal-Kalkara li għenuni hafna biex stajt nikseb tagħrif siewi għal dan l-artiklu. Grazzi lill-President, kumitat u membri tal-Każin Sant' Andrija li tawni l-ispażju fil-ktieb tal-programm tal-festa li johorġu fiżmien il-festa. Grazzi ukoll lit-Teżori fil-Knejjes Maltin.

F'dan l-artiklu, kull meta ssemmu' l-isem tas-Salvatur jiena tajt tagħrif

dwaru. Forsi kien hemm xi fraži jew sentenza li ma kinux marbuta eżatt mas-suġġett, imma hassejt li għandhom jitniżzlu ghaliex huwa parti mill-istorja ta' pajjiżna. Għalhekk huwa dejjem tajjeb li tkun taf, li tkun infurmat, għax hija parti mill-istorja ta' pajjiżna u nahseb li għandna dmir li nkunu nafuha.

Nawgura wkoll il-festa t-tajba lill-qarrejja, biex flimkien għal darb' oħra nassistu għal festa Nisranija u organizzata f'gieh Gesù Salvatur.

Fleur-de-Lys Road, Birkirkara

- *Pastizzi*
- *Qassatat*
- *Pizza*
- *Timpani*
- *Meatpies*
- *Għagħina*
- *Parties size*

Opening Hrs:
6.30pm to 9.00pm

MLP Club Lija

*Fejn issib Atmosfera ta' ħbieberija u ambjent
familjari kif ukoll kull xorta ta' xorġi ġenwin u appetizers*

*Miftuħ il-ġimgħa kollha
filgħodu u flgħaxija*

***Big Screen TV
Large TV & Pool Table***

***Il-Barman jawgura l-festa t-tajba
lil Lijani kollha***